

Refleksiv frivillighet i en norsk kontekst

– om eldres deltakelse, motivasjon og potensiale

Reflexive Volunteering in a Norwegian Context

– Notes on Participation, Motivation, and Potential among Older Adults

Thomas Hansen

Forsker 1 (PhD), Velferdsforskningsinstituttet NOVA, Oslomet – Storbyuniversitetet

thomas.hansen@oslomet.no

Britt Slagsvold

Forsker 1 (PhD), Velferdsforskningsinstituttet NOVA, Oslomet – Storbyuniversitetet

britt.slagsvold@oslomet.no

Sammendrag

Hvor aktive er eldre i frivillig arbeid, hva motiverer dem, og hvor motivert er de for å bidra *mer*? Spørsmålene er sentrale for eldrepolitikk som sikter mot økt frivillig deltakelse. Artikkelen bygger på data fra vel 4000 personer i alderen 50–80 år i Den norske studien om livsløp, aldring og generasjon (NorLAG) fra 2017. Vi finner at seks av ti har gjort en innsats i løpet av det siste året, men andelen som bidrar minst 1–2 timer i en vanlig uke, er bare det halve. For de fleste er innsatsen både egen- og altruistisk motivert. Halvparten av ikke-frivillige sier i telefonintervju at de kan tenke seg å bidra, men svarene fra skjemaet de har fylt ut, tyder på at bare om lag halvparten av disse faktisk er potensielle rekrutter. Videre er få villige til å forplikte seg til frivillig innsats, og halvparten vil delta bare hvis de selv kan bestemme omfang og tidspunkt. Alt i alt synes potensialet for økt frivillig innsats betinget. Det kan bli en utfordring å forene eldres preferanse for fleksibilitet og meningsfullt engasjement med oppgaver som lokalsamfunn og frivillige organisasjoner kan tilby og har behov for.

Nøkkelord

frivillig arbeid, eldre, motivasjon, barrierer, aktiv aldring, morgendagens eldre, refleksiv frivillighet

Abstract

This paper explores engagement in and motivation for volunteering among middle-aged and older adults. We use data from 4000 individuals aged 50–80 in the Norwegian study on life-course, aging, and generation. We find that 6 out of 10 have volunteered in the past year; however, only half of these contribute one hour or more during a normal week. Most volunteers are motivated by both altruistic and self-serving factors. In the interview, nearly 50 % of non-volunteers report interest in becoming a volunteer. However, half of them seem unlikely to represent potential recruits as they indicate disinterest in volunteering in the self-completion questionnaire. Furthermore, few are willing to commit to volunteering, and half of all respondents will only participate if they can control the timing and extent of their involvement. Findings suggest that the potential for increased senior voluntarism is conditional, and that it may be challenging to reconcile older adults' preference for flexible and meaningful work and the types of involvement that communities and volunteer organizations request and offer.

Keywords

voluntary work, late life, barriers, active aging, reflexive volunteering

Bakgrunn

Det er en politisk målsetting at de store kullene som i tida fremover vil nå pensjonsalderen, i større grad skal bruke sin kompetanse og ressurser til nytte for lokalmiljø og samfunn. Flere nyere stortingsmeldinger legger således vekt på å tilrettelegge for økt frivillighet blant eldre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015, 2016, 2018). Her peker man også på at høyere utdanningsnivå og bedre helse blant nye generasjoner eldre øker potensialet for frivillighet. Målsettinger om økt frivillighet begrunnes dels i gevinster for eldre selv – aktivitet kan beskytte mot helseproblemer, sosial isolasjon og ensomhet – og dels i å styrke lokalmiljø og å avlaste offentlige tjenester og utgifter. Vi vet imidlertid lite om potensialet for å øke eldres innsats og hva som skal til for å realisere mulighetene. I denne artikkelen spør vi derfor: I hvilken grad ønsker dagens og morgendagens eldre å engasjere seg, og hvilke motiver og barrierer for deltakelse er sentrale? Vi spør også om frivillige preges av en individualisert (refleksiv) form for frivillighet, og om dette kan være en utfordring for målsettingen om økt frivillig deltakelse. Den observerte utviklingen mot økt preferanse for tidsavgrenset, selvorientert og fleksibel frivillighet kan harmonisere dårlig med frivillige organisasjoners behov og interesser.

De nye eldre – kan de, vil de, får de?

En forutsetning for økt seniorfrivillighet er ressurser til å delta – at de *kan*, en annen forutsetning er at de er motivert – at de *vil*, og en tredje at deres bidrag etterspørres – at de slipper til eller *får*. En fjerde forutsetning vil være at det er en rimelig match mellom disse – at det eldre kan og vil, passer med oppgaver som etterspørres.

Nye generasjoner eldre vil ha mer ressurser og kapasitet enn tidligere. De vil ha høyere utdanning, bedre økonomi og funksjonell helse, leve lenger og trolig bevare kognitive evner lenger (se Slagsvold & Hansen, 2017). I så måte kan vi si at morgendagens eldre *kan* bidra mer enn generasjonene før. Bedre forutsetninger kan også føre til at eldre i større grad *vil* (ønsker å) delta. Især vil økt utdanningsnivå, som først og fremst gjelder kvinner,¹ være en ressurs. Høy utdanning øker ikke bare sjansen for å ha god økonomi og helse, utdanning former også væremåter og måter å forholde seg til verden på. Det er forbundet med en mer aktiv mestringsstil og en mer handlekraftig og målrettet orientering (ibid.; Slagsvold & Sörensen, 2008). Økt handlekraft og målrettethet kan peke i retning av at morgendagens eldre vil bli mer proaktive, de vil i større grad ta kontroll over sitt eget liv og sjeldnere bli «gyngestolpensjonister». Eldres forutsetninger for å bidra i samfunnet blir trolig større.

Men hvorvidt aktivitet og initiativ vil rette seg mot å bidra til samfunnet eller i retning av fornøyer, selvutvikling og konsum, er et åpent spørsmål. Etter pensjonering kan mange foretrekke *frihet* fra forpliktelser heller enn å ta på seg nye. Amerikanske data viser at minst to av tre eldre ser fram til å bli pensjonist fordi det gir økt mulighet til å forfølge interesser og hobbyer (Gerteis mfl., 2004). Også norske data viser at det flest ser fram til etter pensjonering, er bedre mulighet til å gjøre det en vil og å tilbringe tid med familie (Hellevik, 2018).

I hvilken retning krefter rettes, vil blant annet bestemmes av ens verdier. Altruistiske og kollektivistiske verdier kan trekke i retning av frivillig innsats, mens individualistiske verdier kan trekke mer i retning av fornøyer og selvutvikling. Individualistiske verdier har blitt mer utbredt – og tradisjonelle mindre (Strand, 2005). Men det er ikke gitt at disse verdiendringene innebærer at eldre vil bidrar mindre, ei heller at altruistiske verdier blir mindre

1. Andelen kvinner med høyere utdanning er nesten tre ganger så høy blant 40-åringer (51 %) som blant de over 67 år (18 %). For menn er tilsvarende forskjell mindre (37 % og 26 %) (SSB, 2018).

viktig for akkurat frivillig innsats. Morgendagens eldre vil kanskje delta på andre måter, kanskje dreid mer mot typer frivillighet som gir egennytte og mulighet for selvutvikling. Motivasjonen for frivillighet har endret seg de siste tiårene mot større vekt på selvrealisering (se under). Gitt ytterligere bedringer i helse og utdanningsnivå kan en slik orientering bli utbredt blant *fremtidige* eldre (Principi, Lamura & Jensen, 2014).

Den tredje forutsetningen for økt frivillig innsats er at eldre er velkomne. Er frivillige organisasjoner interessert i eldre frivillige? Selv om formelle aldersgrenser er blitt færre i sivilsamfunnet, synes holdninger og forventninger til deres evner og kapasitet å henge etter. Alderistiske holdninger finnes både i arbeidsliv og samfunn – holdninger som at eldre har vanskeligere for å lære, er mindre kreative, mer rigide og langsomme (Agenda, 2018; Ipsos, 2016). Det finnes også mer følelsesmessige, *ubevisste* fordommer, som at eldre er mindre interessante eller tiltrekkende. Slike negative følelsesmessige fordommer kan ha stor betydning for atferd (Ommundsen, 2004) – for eksempel når det gjelder å rekruttere eldre.

I studier i arbeidslivet finner man at seniorer er mindre attraktive enn yngre arbeidssøkere (Agenda, 2018). Vi vet imidlertid lite om frivillige organisasjoners holdninger til eldre. En studie som har sett på synet på eldre frivillige i 74 frivillige organisasjoner i åtte europeiske land (nordvestlige land samt Polen og Italia) (Principi, Lindley, Perek-Bialas & Turek, 2012; Principi & Perek-Bialas, 2014), fant at positive holdninger til eldre var mer utbredt enn negative, særlig blant organisasjoner med mange eldre frivillige. Eldre ble sett på som pålitelige, tilgjengelige, erfarne og kompetente, men også som en gruppe med lavere omstillings- og læreevne, dårlig fysisk og psykisk helse og behov for særlig opplæring og oppfølging. En gjengs oppfatning var også at nye generasjoner eldre i økende grad ønsker en løsere og tidsavgrenset tilknytning til organisasjoner (Schippers & Principi, 2014). Derfor var mange organisasjoner bekymret for stabiliteten blant eldre frivillige.

For å oppsummere vil vi få en gruppe eldre som i større grad har ressurser til å delta. Hvorvidt de er mer motivert til å delta, er imidlertid et åpent spørsmål – og det sentrale i denne artikkelen.

Kollektiv og refleksiv frivillighet

Innen internasjonal frivillighetsforskning har Hustinx og Lammertyns (2003) skille mellom kollektiv og refleksiv frivillighet fått mye oppmerksomhet. De bygger på sosiologisk modernitetsteori og definerer kollektiv frivillighet ved varig organisasjonsmedlemskap og forpliktelse og langvarig og regelmessig innsats. Deltakelse og engasjement knyttes gjerne til en religiøs eller ideologisk basert altruisme (ibid.). Refleksive eller individualistiske frivillige er mer orientert mot selve aktiviteten, eller saken den fremmer, enn gruppetilhørigheten. De har gjerne en løs kopling til organisasjonen og deltar ofte i kortere tidsperioder (Eimhjellen, 2018). For refleksive frivillige er det avgjørende at oppgavene passer med egne interesser og forventninger, og tilgang på kunnskap fra ulike kilder, dels gjennom digital teknologi, spiller en viktig rolle for å skaffe oversikt og gjøre gode valg.

Motivasjonsgrunnlaget er også ulikt for de to gruppene (Hustinx & Lammertyn, 2003). Sterke motiver for den kollektivt frivillige er andres forventninger og pliktfølelse, men også ideologi, religion og altruisme. Refleksive frivillige er i større grad motivert av selvrealisering og egosentriske motiver. Større vekt på slike motiver betyr ikke nødvendigvis en dreining bort fra altruisme, men snarere en pluralisering hvor både egennyttige og samfunnsnyttige motiver er viktige (ibid.; Wollebæk, Sætrang & Fladmoe, 2015).

Frivillighet bærer vanligvis preg av både kollektive og refleksive trekk eller befinner seg i spekteret mellom de to idealtypiske motsetningene. Ifølge Hustinx og Lammertyn (2003)

har imidlertid den refleksive frivilligheten blitt vanligere i takt med individualiseringen av samfunnet. Internasjonalt kan Norge tenkes å ligge i front når det gjelder reflektiv frivillighet ettersom Norge er et svært modernisert samfunn med en høyt utdannet befolkning og en særlig høy bruk av internett og sosiale nettsteder (Enjolras & Strømsnes, 2018).

Tidligere norsk forskning

Frivilligheten i Norge er høy om vi sammenlikner med de fleste andre land. Andelen som har deltatt i frivillig arbeid de siste tolv månedene, er om lag 60–65 % blant personer i 50-årene og omtrent ti prosentpoeng lavere blant dem i 70-årene (Fladmoe, Sivesind & Arnesen, 2018; Folkestad, Christensen, Strømsnes & Selle, 2015). Frivilligheten i disse aldersgruppene er særlig høy innen hobby- og fritidsorganisasjoner, velforeninger og grendelag og velferdsarbeid (Fladmoe & Folkestad, 2017; Fladmoe mfl., 2018). Blant personer mellom 50 og 66 år deltar menn noe oftere enn kvinner, mens det ikke er kjønnsforskjeller blant dem over 67 år (Fladmoe mfl., 2018). I alle aldersgrupper er frivillighet særlig utbredt blant personer med høy utdanning og inntekt, god helse, et stort sosialt nettverk og som er godt integrert i lokalmiljøet (Enjolras, 2012; Folkestad & Langhelle, 2016; Hank & Stuck, 2008). For dem over 60 år er stort sosialt nettverk og god helse enda sterkere knyttet til deltakelse enn for yngre (Wollebæk mfl., 2015).

Wollebæk med flere (ibid.) har studert motiver for frivillig innsats blant personer mellom 55 og 74 år. Både egennyttige og altruistiske motiver er viktige: å lære noe, bidra med noe nyttig for andre, føle seg mer betydningsfull og være fornøyd med seg selv. Også det å følge normer bidrar til frivillighet: at det er «vanlig» og «oppfordret til blant jevnaldrende». Studier har også sett på grunner for å *ikke* delta (Folkestad mfl., 2015; Wollebæk mfl., 2015). Blant personer mellom 55 og 79 år blir helseproblemer en viktigere barriere med høyere alder (fra 30 til 40 %), mens engasjement i andre aktiviteter er viktigere blant de yngste (60 % mot 30 % blant de eldste). I tillegg oppgir en tredjedel at de ikke deltar fordi de ikke er blitt spurt og en fjerdedel fordi de ikke vet hvor de skal starte.

Selv om andelene som deltar i ulike aldersgrupper, har vært stabile, har frivilligheten og tilknytning til frivillig arbeid vært i endring de siste 20 årene (Folkestad mfl., 2015). Tradisjonelt har innsats i stor grad vært knyttet til langvarig tilhørighet i frivillige organisasjoner. Imidlertid har man siden 1998, i tråd med teorien om reflektiv frivillighet, sett en økning i mer tidsavgrenset frivillig arbeid, for eksempel i forbindelse med festivaler og sportsarrangementer. Flere ønsker å delta i perioder, knyttet til en oppgave, og ikke som en fast aktivitet eller som medlem i en organisasjon (ibid.). En årsak til endringen antas å være at selvrealisering er blitt et viktigere motiv for frivillig innsats – man ønsker å realisere personlige mål heller enn å la innsatsen styres av mål og interesser i en bestemt organisasjon (Enjolras & Strømsnes, 2018).

Folkestad og Langhelle (2016) har studert folks interesse for å øke sin frivillige innsats. Andelen av frivillige som kan tenke seg å gjøre *mer* frivillig arbeid, synker jevnt fra 74 % i alderen 56–65 år til 62 % blant dem over 75 år. Andelen av ikke-frivillige som kan tenke seg å delta, er 58 % i aldersgruppene 56–75 år og 39 % blant de over 75 år.

Problemstillinger

I denne artikkelen ser vi nærmere på potensialet for å øke eldres frivillige innsats og hva som skal til for å realisere mulighetene ved å kartlegge ulike sider ved eldres engasjement og motivasjon. Med frivillig arbeid menes ubetalt innsats til personer utenfor husholdet gitt direkte eller gjennom en organisasjon. Vi ser først på dagens deltakelsesnivå. Da ser vi hovedsakelig på innsats via en organisasjon. Hvor mange i ulike aldersgrupper har gjort noen form for

frivillig arbeid de siste tolv månedene, hvor mange deltar mer aktivt, og hva slags type frivillig arbeid gjør de?

Videre ser vi på grunner som oppgis til å delta og ikke delta. Hva motiverer til deltakelse, og hvilke barrierer hindrer folk i å gjøre (*mer*) frivillig arbeid? Deretter belyser vi villighet til å forplikte seg. Hvor mange er villig til å påta seg ulike typer forpliktelser innenfor frivillig innsats? Hvor mange foretrekker tidsavgrenset, selvorientert og løsere forpliktelse (refleksiv frivillighet)?

Til slutt ser vi nærmere på potensialet for økt frivillighet. Hvor mange ikke-frivillige uttrykker i personlig intervju at de kan tenke seg å delta? Vi vurderer sannsynligheten for at de kan eller vil begynne med eller øke sin frivillige innsats. Da ser vi på om de i selvutfyllingsdelen uttrykker lav motivasjon eller oppgir andre hindringer som gjør det lite sannsynlig at de vil bidra (*mer*).

Data og metode

Data og utvalg

Analysene bygger på data fra tredje runde av den norske panelstudien om livsløp, aldring og generasjon (NorLAG) (www.norlag.nova.no). Data ble samlet i 2017 av Statistisk Sentralbyrå gjennom telefonintervju, internettbasert (postalt for de som ønsket det) spørreskjema og registeropplysninger. Nettutvalget i NorLAG3 består av personer i alderen 50–95 år som har deltatt i minst én av to tidligere datainnsamlinger. Telefonintervjuet ble besvart av 6099 personer (68 %), og av disse har 4461 personer (73 %) besvart selvutfyllingsdelen.

Fordi utvalget i NorLAG3 har deltatt ved minst to tidspunkter, er utvalget sannsynligvis overrepresentert ved ressurssterke og pliktoppfyllende personer. Dette innebærer trolig en overestimering av frivillig aktivitet og interesse, og særlig blant de eldste (fordi frafallet er størst der). Vi benytter derfor kun utvalget opp til 80 år ($n=5,611$). Potensiale for økt frivillighet er dessuten størst under 80 år (Principi mfl., 2012). I analysene skiller vi mellom fire aldersgrupper: 50–59 år ($n=2,026$), 60–66 år ($n=1,484$), 67–74 år ($n=1,428$) og 75–80 år ($n=673$). Inndelingen er valgt for å få nok personer i hver gruppe og for å kunne sammenlikne (i) alders-/kohortgrupper, (ii) før/etter «tradisjonell» pensjonsalder (67 år) og (iii) tidlig og sen alderdom. Utvalget kjennetegnes for øvrig ved at 50 % er kvinner, 72 % er samboende/gift og 36 % har høyere utdanning (høyskole/universitet). Personer med høy utdanning er noe overrepresentert i utvalget.²

Mål på frivillighet

Mange av spørsmålene om deltakelse og motivasjon er hentet fra tidligere norske undersøkelser (Arnesen, 2015) og er kun stilt i NorLAG3. Først ser vi på spørsmål som ble stilt i webskjemaet. *Frivillig arbeid* ble dekket gjennom spørsmål om deltakelse (ja/nei) innenfor 20 typer organisasjoner («Har du de siste 12 måneder utført ubetalt arbeid for en eller flere frivillige organisasjoner eller foreninger innenfor ...») (se tekst ved figur 1). *Tidsbruk* ble målt ved «Omtrent hvor mye tid, alt i alt, bruker du på frivillig arbeid i løpet av en vanlig uke» (ingen tid, under 1 time, 1–2 timer, 3–4 timer etc.). De som bruker minst 1–2 timer i uka, regnes som «aktive». Til sammenlikning bruker Folkestad mfl. (2015) begrepet «kjernefrivillige» om de som bidrar minst to og en halv time i uka. *Barrierer* ble målt ved en liste

2. Andeler med universitets-/høyskoleutdanning i aldersgruppa 50–66 år er i utvalget hhv. 34 % og 46 % blant menn og kvinner mot hhv. 31 % og 36 % i befolkningen (ssb.no). Andeler gifte/samboende i aldersgruppa 50–69 år i utvalget er hhv. 79 % og 71 % blant menn og kvinner mot hhv. 78 % og 74 % i befolkningen.

med ti ledd (se figur 3) som innledes med «I hvilken grad bidrar noe av det følgende til at du ikke deltar (mer) i frivillig arbeid» (4-punktsskala fra «I stor grad» til «Ingen grad»). *Villighet til forpliktelse* ble målt ved grad av enighet i tre påstander: «For å bidra med frivillig arbeid er jeg villig til ... (i) å tilpasse min ferie og fritid og (ii) binde meg/forplikte meg til 6 mnd. om gangen» og påstanden «Jeg er kun villig til å bidra med frivillig arbeid hvis jeg kan bestemme omfang og tidspunkt selv» (6-punktsskala fra «svært enig» til «svært uenig» og med en egen kategori «vil ikke delta uansett»).

Vi benytter også noen spørsmål stilt i telefonintervjuet. *Motiver* er dekket gjennom fem spørsmål: å møte andre mennesker; å bidra med noe nyttig; at jeg synes det er morsomt eller interessant; at jeg kan bruke min kompetanse; at jeg føler meg forpliktet til det (5-punktsskala fra «svært viktig» til «svært lite viktig»). Videre følger det et ja/nei-spørsmål stilt til ikke-frivillige: «Kan du tenke deg å delta i frivillig arbeid?».

Vi kategoriserer ikke-frivillige som «potensiell frivillig» dersom de uttrykker i telefonintervju at de kan tenke seg delta, og ikke gir eksplisitt uttrykk for det motsatte i webskjemaet. Vi har ikke regnet dem som «potensielle» dersom de svarer (i) «vil uansett ikke delta» på minst to av de tre spørsmålene om villighet til forpliktelse og/eller (ii) «ikke interessert» (i «svært stor grad» eller «noen grad») som grunn (barriere) til at de ikke deltar.

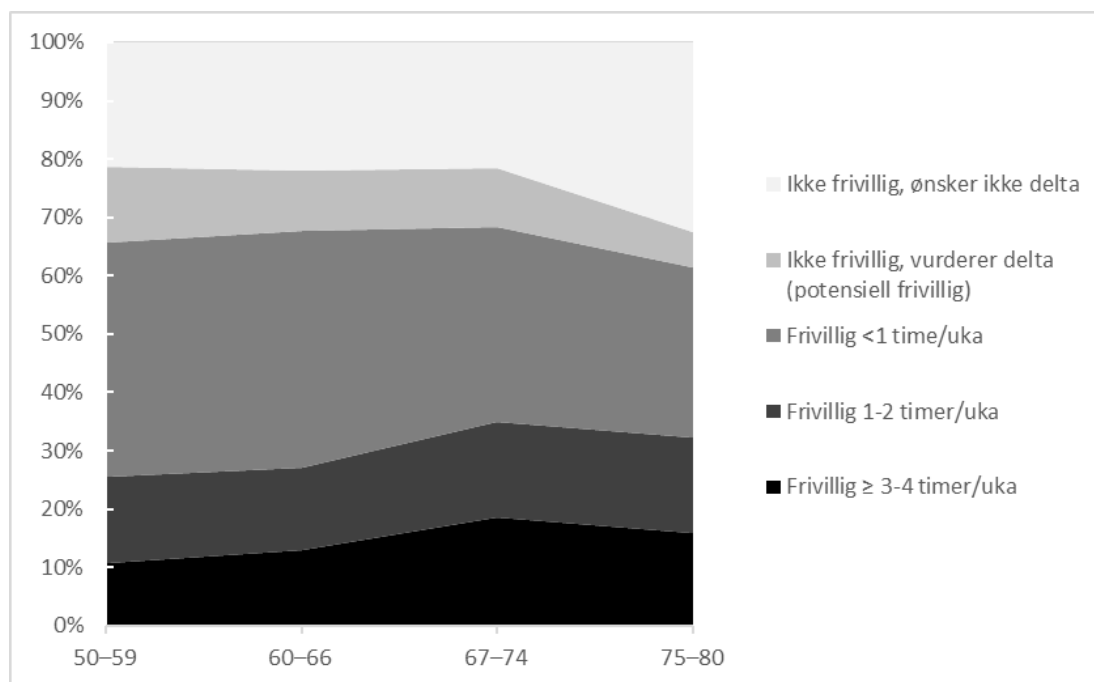
Analytisk strategi

Vi presenterer enkel beskrivende statistikk med gjennomsnitt eller prosentandeler i ulike grupper. Signifikans er testet ved F-tester (gjennomsnitt) og kjikvadrat (X^2)-test (andeler). Samtlige analyser er vektet for kjønn, alder, landsdel og utdanning for best mulig å korrigere for at temaene vi studerer, har sammenheng med kjennetegn som er skjevt fordelt i utvalget. Vekten er utviklet av Statistisk Sentralbyrå (Torsteinsen & Holmøy, 2018).

Resultater

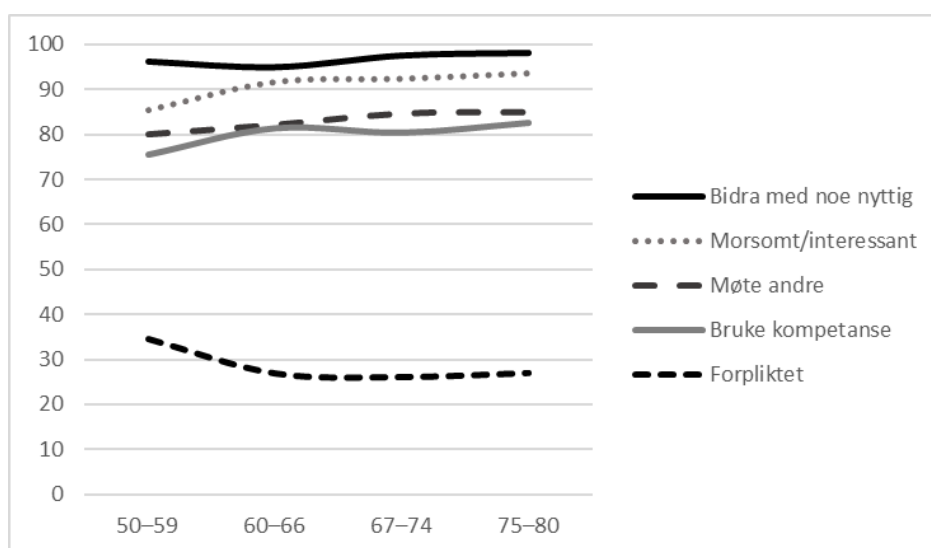
Figur 1 viser fordeling av frivillige og ikke-frivillige etter alder. Andeler som har gjort minst én type frivillig arbeid (fra listen med 20 organisasjonstyper) i løpet av det siste året, er nokså stabile i aldersgruppa 50–74 år (65–68 %) og noe lavere blant de over 75 år (61 %).³ Gruppa 67–74 år oppgir imidlertid oftere enn yngre at de gjør en betydelig innsats. Blant 67–74-åringene oppgir 35 % minst 1–2 timer og 19 % minst 3–4 timer frivillighet i uka mot hhv. 26 % og 11 % i gruppa 50–59 år. Figur 1 viser også andeler ikke-frivillige etter om de uttrykker ønske om å delta eller ikke. Ikke-frivillige utgjør fra 35 % (yngste) til 39 % (eldste) av utvalget. Av de ikke-frivillige utgjør andelen «potensielle frivillige» fra 34 % (yngste) til 16 % (eldste) (se også tabell 1).⁴

3. NorLAG har også et enkeltspørsmål («Har du gjort frivillig arbeid det siste året (ja/nei)?», stilt i telefonintervjuet. Med listen får man høyere estimat enn med enkeltspørsmålet, særlig blant de eldste. På enkeltspørsmålet svarer hhv. 40, 36, 35 og 29 % i de fire aldersgruppene at de har gjort frivillig arbeid.
4. Andelen ikke-frivillige som svarer «ja» på enkeltspørsmål om de kan tenke seg delta, varierer fra 58 % blant de yngste (50–59 år) til 30 % blant de eldste (75+ år). Av disse oppgir hhv. fra (i) 10 til 24 % at de «uansett ikke vil delta» på minst to av de tre spørsmålene om villighet til å forplikte seg, og (ii) 39 til 35 % som grunn for ikke-deltakelse at de er «ikke interessert» (se tabell 1). De som gir en slik sterk indikasjon på at de ikke vil delta ((i) og/eller (ii)), er ikke kategorisert som «potensielle».

Figur 1. Fordeling i ulike grupper frivillige og ikke-frivillige etter alder (n=3,977).

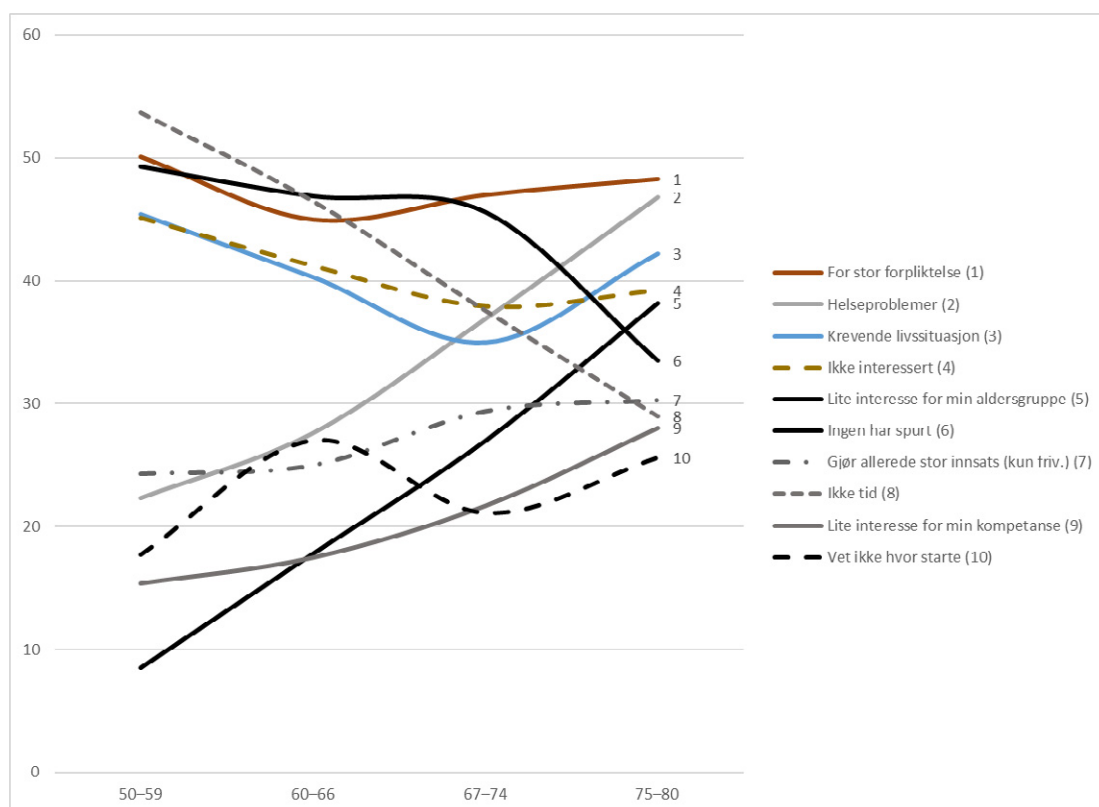
Hva slags frivillig arbeid gjør de? De vanligste aktivitetene er tidsavgrenset aktivitet (bøssebærer o.l.) (24 %), velforening, grendelag og nærmiljø (23 %), annet (20 %), idrett og sport (19 %), sosiale frivillige foreninger (17 %), helse, pleie eller omsorg (17 %), kultur, kunst og musikk (16 %), borettslag, boligbyggelag (15 %) og religion og livssyn (11 %). Bare 2–8 % oppgir å delta i de tolv øvrige kategoriene (ikke vist her). De fleste deltar i flere aktiviteter (35 % i to og 32 % i minst tre aktiviteter). Det er lite aldersvariasjon i disse mønstrene. Mest markant er aldersforskjellene for idrett og sport, som varierer fra 23 % (50–59 år) til 13 % (75–80 år), sosiale foreninger (fra 10 til 25 %) og frivillighetssentral/eldresenter (fra 6 til 14 %) (ikke vist).

Figur 2. Motiver for frivillighet (%). Grunner oppgis som viktig eller svært viktig for at de gjør frivillig arbeid (n=2,139).

Hvilke grunner er viktige for deltakelse? Figur 2 viser at å bidra med noe nyttig er viktig for nesten alle. I tillegg sier en klar majoritet at frivillighet er morsomt og interessant, og at det gir mulighet for å møte andre og å bruke sin kompetanse. Nær en fjerdedel, og flere blant dem under 60 år, gjør frivillig arbeid fordi de føler seg forpliktet til det. I tråd med teorien om refleksiv frivillighet er motivene mangfoldige: I gjennomsnitt oppgis 3,8 (SD=0,94, 91 % oppgir minst tre) antall grunner (ikke vist). Vi ser imidlertid ikke tegn til at egen nytte er viktigere for yngre enn eldre personer, slik man kunne forvente ut fra teori om en dreining mot selvaktualiseringsmotiver (Hustinx & Lammertyn, 2003).

Hvilke begrunnelser gis for at man ikke gjør (mer) frivillig arbeid? Det ble stilt spørsmål om i alt ti grunner (figur 3). Vi ser på ikke-frivillige og frivillige som gjør maksimalt 1–2 timer i uka. Her finner vi klare aldersforskjeller. Blant de under 67 år er de viktigste grunnene tidsmangel, frykt for store forpliktelser, at ingen har spurt, krevende livssituasjon og lav interesse. Blant de over 67 er de viktigste grunnene helseproblemer, krevende livssituasjon og at forpliktelsene kan bli for store. Blant de eldste er det også mange som opplever at frivillige organisasjoner ikke er interessert i deres kompetanse og/eller aldersgruppe. Videre sier en fjerdedel at de ikke vet hvor de skal starte. Blant frivillige som gjør inntil én time i uka, oppgir 24–30 % som grunn at de «allerede gjør en stor innsats».

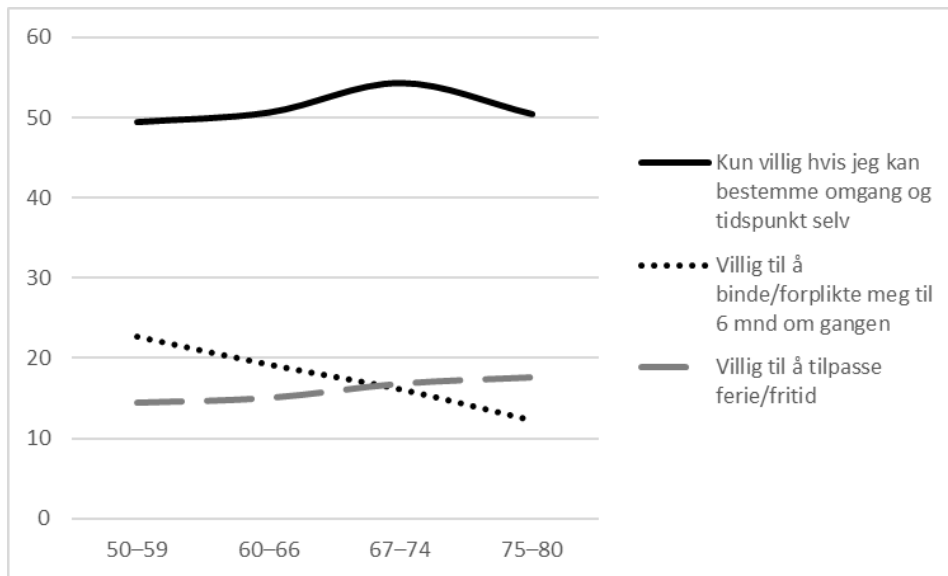
Figur 3. Grunner til å ikke gjøre (mer) frivillig arbeid, etter alder.

Kommentar: Utvalget er ikke-frivillige og frivillige som gjør opptil 1–2 timer i uka (n=2,439–2,548, n=810 for (7)). Andeler (%) som svarer «i stor grad» eller «i noen grad».

Figur 4 viser hvor mange som er positive til ulike typer forpliktelser knyttet til frivillighet. Kun om lag 15 % er villig til å tilpasse ferie og fritid for å gjøre frivillig arbeid. Det er også få (om lag 10–25 %), særlig blant de eldste, som er villig til å binde/forplikte seg til seks

måneder av gangen. Om lag halvparten er kun villig dersom de selv kan bestemme omfang og tidspunkt. Villighet til å forplikte seg varierer noe med om man deltar i frivillig arbeid eller ikke (ikke vist). Mens om lag 10 % av ikke-frivillige er villig til å binde seg for seks måneder, er langt flere frivillige i alderen 50–59 (38 %) og 75–80 år (22 %) villig til dette. Tilsvarende er flere frivillige (22 %) enn ikke-frivillige (8 %) villig til å tilpasse ferie og fritid.

Figur 4. Andeler (%) som er enig / svært enig i ulike påstander om forpliktelse til frivillig arbeid, etter alder (n=3,813–3,870).

I tabell 1 ser vi mer kritisk på potensialet for økt frivillighet. Hvor mange frivillige og potensielle frivillige (ikke-frivillige som sier de kan tenke seg delta) gir svar som indikerer at de neppe kommer til å bidra (mer)? Vi bruker hovedsakelig svarene de gir om barrierer (se figur 3), og skiller mellom tre grupper etter om de hhv. *kan*, *får* (mulighet eller tilbud om) og *vil* (ønsker å) delta. Den første gruppa er de som oppgir *helse- og livssituasjonsbarrierer* (minst to av følgende barrierer: helseproblemer, krevende livssituasjon, for store forpliktelser eller mangel på tid). Neste gruppe oppgir *tilbud- og informasjonsbarrierer* (eller mulighetshindringer) (minst to av følgende barrierer: vet ikke hvor starte, ingen spurt, liten interesse for min kompetanse/aldersgruppe i frivillige organisasjoner). Den siste gruppa oppgir *motivasjonsbarrierer* (minst én av «ikke interessert» eller (kun frivillige) «gjør allerede en stor innsats» eller oppgir minst to «vil uansett ikke delta» på de tre spørsmålene om forpliktelse) (se figur 4).

Av de ikke-frivillige som i telefonintervjuet svarer at de kan tenke seg delta (44 % av alle ikke-frivillige), oppgir 30–40 % helse og livssituasjons-, motivasjons- eller tilbud- og informasjonsbarrierer. Motivasjonsbarrierer er trolig viktigst for om man faktisk vil bidra, og derfor har vi sett nærmere på spørsmålene som inngår. Vi ser at 14 % svarer de «uansett ikke vil delta» (på minst to av de tre spørsmålene om forpliktelse), og 37 % svarer «ikke interessert». Videre ser vi både blant de «sporadisk frivillige» (< en time i uka) og «aktive frivillige» (≥ 1–2 timer i uka) at 40–55 % oppgir helse og livssituasjon- eller motivasjonsbarrierer, og 20–30 % oppgir tilbud- og informasjonshindringer, som grunn for at de ikke gjør *mer* frivillig arbeid.

Tabell 1. Barrierer for deltakelse blant frivillige og ikke-frivillige som vurderer å delta. Prosent

	Ikke frivillig, men kan tenke seg å delta	Sporadisk frivillig (<1 time/uka)	Aktiv frivillig (≥1–2 timer/uka)
Helse- og livssituasjonsbarrierer ¹	40,5	46,7	47,4
Tilbuds- og informasjonsbarrierer ²	27,8	26,0	24,2
Motivasjonsbarriere ³	39,6	54,1	57,0
Ikke interessert	36,8	38,9	36,1
Vil uansett ikke delta ⁴	13,6	12,3	10,6
Gjør allerede en stor innsats (kun frivillige)		21,7	30,2
N	1402	1391	1112

¹ Oppgir minst to av følgende barrierer: krevende livssituasjon, helseproblemer, forpliktelsene kan bli for store, ikke tid. ² Oppgir minst to av følgende barrierer: ikke spurt, vet ikke hvor starte, liten interesse for min aldersgruppe i frivillige organisasjoner, liten interesse for min kompetanse i frivillige organisasjoner. ³ Oppgir enten (i) «ikke interessert» som barriere, (ii) ⁴ «vil uansett ikke delta» på minst to av tre spørsmål om forpliktelse eller (iii) «gjør allerede en stor innsats» som barriere.

Diskusjon

I internasjonal sammenheng er frivilligheten høy i Norge. Blant personer mellom 50 og 80 år finner vi at seks av ti har gjort en eller annen form for frivillig innsats i løpet av det siste året. De vanligste formene for frivillighet er, i tillegg til midlertidig innsats (for eksempel som bøssebærer), innsats i lokalmiljøet, idrettsforeninger, kulturorganisasjoner, sosiale frivillige foreninger og helse og omsorg. Funnene tilsvarer funn fra tidligere norske studier (Fladmoe & Folkestad, 2017; Fladmoe mfl., 2018).

I tidligere forskning har det å «være frivillig» ofte vært definert som å ha gjort en eller annen innsats i løpet av de siste tolv månedene uten å ta hensyn til innsatsens størrelse. Lever man i et lokalsamfunn, skal det nesten godt gjøres å unngå å ha gjort minst én liten innsats i løpet av ett år. Med så beskjedne krav til å kalles «frivillig» slår man sammen den aktive og den sporadiske frivilligheten. Faktisk ser vi at annenhver frivillig deltar under én time i uka, noe som beskrives som et trekk ved den «nye refleksive frivilligheten» (Hustinx & Lammertyn, 2003). For å monne som en innsats for samfunn og lokalmiljø bør imidlertid bidraget være av et visst omfang. En svært aktiv deltakelse på minst 3–4 timer i uka oppgis av 10–20 % og er mest utbredt i aldersgruppa 67–74 år. Når vi ser på innsats på minst 1–2 timer i uka, finner vi at hver tredje person – og noen flere blant de over 67 år – oppgir innsats på dette nivået. Alt i alt finner vi altså at omtrent like (tredje)del av utvalget er ikke-frivillig, sporadisk frivillig (under én time i uka) og aktiv frivillig (minst én time i uka).

Både egeninteresse og samfunnsnytte er utbredte grunner for å delta. De fleste deltar ikke bare for å bidra med noe nyttig, men også fordi det er morsomt og interessant, for å møte andre og/eller få brukt sin kompetanse. Et slikt mangfold av grunner er i tråd med tesen om refleksive trekk blant dagens frivillige (Hustinx & Lammertyn, 2003). Tidligere norske studier viser at de altruistiske grunnene har vært nokså stabile over tid, men at individuelle motiver har blitt viktigere for hvordan man begrunner frivillig arbeid (Wollebæk mfl., 2015). Trolig er det slik at jo flere av disse forholdene som kan imøtekommes gjennom frivillig arbeid, jo enklere er det å motivere til økt innsats. Kunnskap om hva som motiverer til frivillighet, er sentralt fordi det er der man må begynne om man vil øke frivilligheten.

Årsaker til at man *ikke* gjør frivillig arbeid, eller ikke gjør *mer* frivillig arbeid, viser klare aldersvariasjoner. Personer i 50-årene oppgir ofte grunner knyttet til andre forpliktelser og travel hverdag, mens de eldste oftere oppgir helseproblemer og en krevende livssituasjon. Oppimot en tredjedel oppgir at de ikke er interessert, eller at de ikke har fått informasjon eller blitt spurt. Å ikke få informasjon og ikke bli spurt kan peke på svake sosiale nettverk, da mye rekruttering skjer via slike nettverk (Wollebæk mfl., 2015). Nær en tredjedel av de eldste oppgir dessuten som grunn at det er liten interesse for deres kompetanse og/eller aldersgruppe i frivillige organisasjoner. Ettersom disse oppgis som *grunner* til ikke å bidra, kan det være at de *ville* deltatt hvis de hadde blitt spurt, fått informasjon og følt seg ønsket.

Det kan synes som om en betydelig andel opplever en form for aldersdiskriminering i form av at andre ser dem som mindre relevante og interessante. Hva som ligger i opplevelser av at det ikke er interesse for eldre frivillige i organisasjonene, vet vi lite om. Som nevnt finner man i en internasjonal studie en del negative oppfatninger om eldre i frivillige organisasjoner (Principi mfl., 2012). Samtidig observerer mange trenden mot refleksiv frivillighet ved at eldre i økende grad ønsker «friere tilknytning», de ønsker å delta for en begrenset periode og vil unngå et permanent bånd til en bestemt organisasjon (Schippers & Principi, 2014). Derfor var mange organisasjoner bekymret for stabiliteten blant eldre frivillige. Det er behov for mer kunnskap om frivillige organisasjoners interesse for eldre frivillige.

Hvor mange er villig til å forplikte seg? Det ligger i frivillighetens natur at den er frivillig og ikke en plikt. Likevel, mye frivillig arbeid er en form for arbeid hvor andre er avhengig av en, og det stilles krav til en viss stabilitet og kontinuitet. For de frivillige innebærer det noe forpliktelse og forsakelse av frihet til å bestemme over sin egen tid. Det er imidlertid kun et mindretall (10–25 %) som er villig til å binde seg til seks måneder om gangen, eller til å tilpasse ferie og fritid for å delta frivillig. Villigheten er dog noe høyere blant frivillige enn blant ikke-frivillige. Videre er halvparten villig kun dersom de kan bestemme omfang og tid. I tråd med teorien om refleksiv frivillighet kan dette være en trend som vil øke med nye generasjoner av mer individualistisk orienterte eldre. Et fleksibelt, egenstyrt og skreddersydd opplegg er altså en preferanse – og kanskje en forutsetning – mange har for å delta. Her ligger trolig en av de viktigste barrierene mot økt frivillighet og en av de store utfordringene for organisasjoner og institusjoner som skal bruke frivillige i sin daglige drift.

Er det potensiale for økt frivillighet? Selv om dagens eldre er nokså aktive, burde det være potensiale for mer, i alle fall når vi ser på tidsbruk. Ifølge Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse bruker personer mellom 67 og 79 år gjennomsnittlig ti minutter på frivillighet per dag (Vaage, 2012). Det er beskjedent gitt at de fleste i denne gruppa ikke er yrkesaktive. Studier av endring i aktivitet før og etter pensjonering finner at få gjør mer frivillig arbeid etter avgang fra yrkeslivet: Aktiviteter som øker mest, er forbundet med fritid – hagearbeid, søvn, avislesing, tv-titting og det å ikke gjøre noe spesielt (Gerteis mfl., 2004; Solem, 2012).

Frivilligheten kan økes ved å *få flere med*. I telefonintervjuet uttrykker halvparten av ikke-frivillige under 67 år og en tredjedel av de over 67 at de kan tenke seg å delta (se tilsvarende funn i Folkestad & Langhelle, 2016). Det er nærliggende å forstå svarene som positive *holdninger* heller enn *intensjoner* om å bidra. Sosialpsykologisk forskning har vist at det kan være lang vei fra holdninger til handlinger, særlig når holdningene formuleres generelt, slik tilfellet er i vårt generelle spørsmål om å ville bidra (Sheeran & Webb, 2016). Vi må dessuten regne med at positive holdninger er overestimert, gitt den sterke tendensen til å gi sosialt ønskverdige svar i personlige intervjuer (Hansen & Slagsvold, 2011). Dette støttes av at nokså mange av de som uttrykker ønske om å delta i telefonintervjuet, uttrykker *uvillighet* i selvtutfyllingsskjemaet: Nesten halvparten oppgir at de «uansett ikke vil delta», eller at de er «ikke interessert». Videre ser vi at mange som kanskje *ville*, ikke *kan* delta, da 40 % av

de som uttrykker ønske om å delta, oppgir helse- og livssituasjonsbarrierer mot deltakelse. Ønsker om å delta slik det uttrykkes i et intervju, gir således trolig et altfor positivt inntrykk av det reelle potensialet for frivillig innsats blant eldre.

Frivilligheten kan også økes ved at frivillige bidrar *mer*. Folkestad og Langhelle (2016) finner at to av tre frivillige over 55 år kan tenke seg gjøre *mer* frivillig arbeid. Vi har ikke spurt direkte om dette, men interessen synes noe lavere i dette utvalget. På spørsmål om barrierer oppgir mange mangel på interesse (40 %), at de allerede gjør en stor innsats (20–30 %) – med andre ord at de synes de gjør nok, og helse- og livssituasjonsbegrunnelser (50 %). Ambisjoner om økt innsats bør altså ta høyde for at mange ikke *kan* eller *vil* øke innsatsen, ikke minst blant de som allerede deltar.

Likevel kan trolig et betydelig antall eldre ved henvendelse og rett incitament la seg rekruttere til (mer) frivillig innsats. De mest positive til innsats og forpliktelse er personer i 50–60-årene som allerede er frivillige. For å mobilisere eldre kan det være viktig å fremheve både umiddellbar egennytte som sosialt samvær, mer langsiktig egennytte som bedre fysisk og psykisk helse⁵ samt generell samfunnsnytte. For rekrutteringstiltak er det også viktig å redusere mulighetsbarrierene mange oppgir, som mangel på henvendelser og/eller informasjon og oppfatning om at de ikke har noe å bidra med.

I den grad eldre *er* interessante for frivillige organisasjoner, bør organisasjonene etterstrebe å tilby oppgaver tilpasset deres interesser og kompetanse. Hva slags oppgaver og arbeidsform kan kommende generasjoner – reflektsive frivillige som ønsker å bruke sin kompetanse og samtidig bestemme arbeidstid og omfang – tenke seg? Noen ønsker kanskje å «ta i et tak» når det passer dem, slik sjauere på brygga kunne i tidligere tider. Det kan imøtekomme ønsket om å styre egen tid, men begrense oppgavens art. Andre kan ønske tid-savgrensede oppgaver og forpliktelser – mer i form av dugnader. Kanskje vil villighet til mer stabil innsats og forpliktelse være større om oppgavene er utfordrende og meningsfulle og gir rom for å få bruk og anerkjennelse for oppbygget kompetanse. Å tilby et bredt spekter av tilbud med stor grad av fleksibilitet i timing og forpliktelse kan være utfordrende å forene med organisasjoners behov for stabil og forutsigbar innsats og med at bruk av frivillige ikke skal bli for stor belastning for organisasjonene.

Kan, vil, får – og bør?

Vi har sett på forutsetninger for å bidra med frivillig innsats: at man kan, vil og slipper til. Så langt har vi snakket om å ville, om motivasjon, styrt av egne ønsker. Men bak hva man *vil*, kan det også ligge et *bør* – sosiale normer og forventninger. Gitt at mange pensjoneres i god tid før aldersgrensa, med stadig bedre helse og økonomi, kan kanskje forventninger om økt innsats bli mer uttalt fremover. Normer om at eldre bør bidra, kan også forsterkes ved endret aldersbalanse, økte offentlige utgifter og kanskje mindre inntekter i samfunnet fremover.

En slik tendens har man sett i andre land. Man oppmuntret eller framsnakker «aktivt medborgerskap». Verhoven og Tonkens (2013) har analysert politiske dokumenter for å forstå hvordan politikere søker å øke frivilligheten i England og Nederland. Siden frivillig innsats ikke kan pålegges, legger man i begge land vekt på å påvirke følelser og holdninger, men på ulike måter. I England dominerer det de kaller «empowerment talk»: at man søker å fremkalle positive følelser til å være frivillig, som at det gir mulighet til å forme sitt lokalmiljø, og at det er morsomt, givende og meningsfullt. I Nederland anvender man i stor grad

5. Merk at forskningen hovedsakelig består av tverrsnittstudier, og at det er uklart om det er klare kausale sammenhenger mellom frivillighet og helse (se Fladmoe & Folkestad, 2017; Hansen, Aartsen, Slagsvold & Deindl, 2018).

«responsibility talk» og søker å utløse negative (skyld)følelser ved å ikke delta og en holdning om at frivillighet er det normale og ens plikt.

Så langt ligger Norges frivillighetspolitikk nærmest den engelske ved at man appellerer til positive gevinster ved økt frivillighet. Den nederlandske tilnærmingen der man søker å etablere normer om frivillig deltakelse og sosiale sanksjoner om man ikke deltar, har få forfektet så langt. Men til grunn for begge tilnærmingene ligger bekymringer for velferdsstatens bærekraft fremover – og dermed kimer til sterkere forventninger om innsats fra de som kan.

Begrensninger

Studien vi bygger på her, har noen begrensninger. Den første dreier seg om representativitet. Utvalget har deltatt minst én gang tidligere i NorLAG. Selv om svarprosent og antall respondenter er nokså høyt, er svarprosenten lavere blant de skrøpeligste og eldste, de med mindre utdanning og personer med dårlig helse. Noe av skjevheten har vi søkt å rette opp ved vekting. Vi må likevel anta at vi overestimerer innsats og motivasjon i populasjonen, særlig blant de eldste. Funnene er imidlertid svært like funn i andre norske undersøkelser som benytter ordinære tverrsnittsutvalg. Vi finner for eksempel at 65 % i alderen 50–59 år har gjort frivillig arbeid «de siste 12 månedene», mot 66 % i en annen studie, og tilsvarende hhv. 60 % i våre data og 55 % i deres data for alderen 60–79 år (Fladmoe mfl., 2018).

En annen begrensning er at vi ikke vet hva de ulike formene for frivillig arbeid innebærer i forhold til hjelpeatferd og bistand til samfunnet. Noen aktiviteter kan hovedsakelig dreie seg om sosialt samvær for deltakerne. En begrensning er også at vi ser på formell og ikke uformell frivillighet. Uformell frivillighet, som eldreomsorg eller innsats i lokalmiljøet, er utbredt og et viktig supplement til offentlige tjenester. En tredje mulig begrensning er at det eksisterer systematiske aldersforskjeller i hva man regner som «frivillig arbeid». For eksempel kan det være at uformell hjelpeatferd er vanligere blant de eldste, men at de ikke regner dette som «frivillig arbeid» (og dermed ikke rapporterer det). Til slutt: Selv om barriere-spørsmålene ble besvart ved selvutfylling, er det fare for sosial ønskevridighet i svargivingen. Det kan for eksempel ha vært lettere å begrunne ikke-deltakelse med helseproblemer og tidsknapphet fremfor manglende interesse.

Konklusjon

Hvor høy frivillig innsats kan vi forvente blant eldre i kommende år? Vil morgendagens eldre utgjøre en «arme av frivillige»? De demografiske endringene i seg selv tilsier at de frivillige eldre blir flere, selv om nivået på deres innsats ikke endres. Spørsmålet er om de også prosentvis blir flere. Ettersom det blir så mange eldre, vil selv det å rekruttere en liten andel av dem kunne være av stor betydning for lokalmiljø og samfunnet som helhet.

Gitt endringer i eldrebefolkningens ressurser, helse og kompetanse synes det åpenbart at kommende generasjoner i større grad enn tidligere generasjoner *kan* delta. Spørsmålet er om de *vil* eller *ønsker* å delta. Relativt mange synes å være aktive og motiverte. To tredjedeler har deltatt det siste året, og nær annenhver ikke-frivillig under 67 år sier at de kan tenke seg å starte med frivillighet. En bør ha i mente at mange «potensielle» indikerer at de vil delta dersom de blir spurt og får informasjon, og opplever at de har verdi for frivillig sektor.

Flere tidligere studier har konkludert med at potensialet for ytterligere bidrag fra pensjonistene er stort (Folkestad & Langhelle, 2016; Haugen & Logstein, 2017; NyAnalyse, 2017). Dette er basert på endring i Eldres helse og kompetanse samt Eldres engasjement og motivasjon for frivillighet i dag. Våre data peker i retning av at det er et potensiale, men neppe som stort og uproblematisk som tidligere studier har antatt. For det første gjør de fleste frivillige

kun en mindre innsats: Halvparten deltar under en time i uka. Det er usikkert hvorvidt dette monner for å avlaste velferdsstaten, men også for å gi egne helsegevinster. For det andre sår funnene tvil omkring forholdet mellom holdninger uttrykt i et intervju og faktiske intensjoner om å delta. Holdningene kan være ektefølt der og da, men ha liten prediktiv verdi når det gjelder faktisk deltakelse. For om lag halvparten av ikke-frivillige som uttrykker ønske om å delta, synes dette urealistisk i lys av at de også har oppgitt at de ikke er interessert, eller at de er forhindret av helse- og livssituasjonsgrunner. En tredje utfordring for frivillige organisasjoner er at få av «de nye frivillige» er villig til å forplikte seg til innsats. De fleste ønsker en løserer tilknytning hvor de står fritt til å bestemme tid og omfang. En slik fleksibilitet kan være vanskelig å forene med behovene i frivillig sektor, ikke minst frivillighet som involverer menneskebehandling, som fordrer stabilitet og forutsigbarhet.

En mulig fjerde utfordring er at frivillige organisasjoner kan være lite interessert i eldre frivillige, som kan kreve ekstra tilpasning og oppfølging. Det kan være begrensninger i hvilken grad eldre får bidra. Ovenfor frivillig sektor er det viktig å understreke verdien av eldres innsats og hva som kan fremme eller hindre involvering. En sentral utfordring for frivillig sektor blir også å balansere eldres preferanse for fleksibelt og meningsfullt engasjement med de oppgaver organisasjonene kan tilby og deres behov for forutsigbarhet og kontinuitet.⁶

Litteratur

- Agenda (2018, 20. desember). *De nye seniorenne – fra problem til ressurs*. Hentet fra www.tankesmienagenda.no
- Arnesen, D. (2015). *Undersøkelsene om frivillig innsats 1998–2014: Dokumentasjonsrapport*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Eimhjellen, I. (2018). Refleksiv institusjonalisering. Nytt frivillig engasjement i brytningen mellom endring og stabilitet. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 211–234). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch8>
- Enjolras, B. (2012). *Deltakelse i frivillige organisasjoner. Forutsetninger og effekter*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Enjolras, B. & Strømsnes, K. (2018). *Scandinavian civil society and social transformations. The case of Norway*. Cham, Switzerland: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-77264-6>
- Fladmoe, A. & Folkestad, B. (2017). *Frivillighet og folkehelse. Empiriske analyser av sivilsamfunnsdeltakelse, helse og livskvalitet*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Fladmoe, A., Sivesind, K. & Arnesen, D. (2018). *Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge, 1998–2017*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Folkestad, B., Christensen, D., Strømsnes, K. & Selle, P. (2015). *Frivillig innsats i Norge 1998–2014. Kva kjenneteikner dei frivillige og kva har endra seg?* Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Folkestad, B. & Langhelle, H. (2016). *Potensialet for økt frivillig deltakelse i Norge*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Gerteis, M., Winston, J., Stanton, F., Moses, S., Grodner Mendoza, T. & Roberts, M. (2004). *Reinventing aging: baby boomers and civic engagement*. Cambridge, MA: MetLife Foundation.

6. Arbeidet med artikkelen er finansiert av Norges forskningsråd gjennom prosjektet «Active ageing – pathways and outcomes» (prosjektnr. 236997).

- Hank, K. & Stuck, S. (2008). Volunteer work, informal help, and care among the 50+ in Europe: Further evidence for «linked» productive activities at older ages. *Social Science Research*, 37(4), 1280–1291. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.03.001>
- Hansen, T. & Slagsvold, B. (2011). *An evaluation of the existing psychological instruments in the GGS and propositions for a new module*. NIDI: Generations and Gender Programme.
- Hansen, T., Aartsen, M., Slagsvold, B. & Deindl, C. (2018). Dynamics of volunteering and life satisfaction in midlife and old age: Findings from 12 European countries. *Social Sciences*, 7(5), 78–88. <https://doi.org/10.3390/socsci7050078>
- Haugen, M. & Logstein, B. (2017). *Frivillighetens plass i distriktskommuners eldreomsorg. En forprosjektrapport*. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Hellevik, T. (2018). *Looking forward to retirement*. NOVA (working paper).
- Helse- og omsorgsdepartementet (2015). *Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter*. Meld St. 19 (2014–2015). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-2014-2015/id2402807/>
- Helse- og omsorgsdepartementet (2016). *Flere år – flere muligheter. Regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn (2015–2016)*. https://www.regjeringen.no/contentassets/c8a8b14aadf14f179a9b70bc62ba2b37/strategi_eldrepolitikk_110316.pdf
- Helse- og omsorgsdepartementet (2018). *Leve hele livet – En kvalitetsreform for eldre*. Meld St. 15 (2017–2018). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20172018/id2599850/sec1>
- Hustinx, L. & Lammertyn F. (2003). Collective and reflexive styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas*, 14(2), 167–187. <https://doi.org/10.1023/A:102394802>
- Ipsos (2016). *Nye aldersgrenser og bruk av sluttpakke ved nedbemanning*. Rapport for Senter for Seniorpolitikk. http://seniorpolitikk.no/wp-content/uploads/2019/10/endelig_rapport_ssp_aldersgrenser_091216.pdf
- NyAnalyse (2017). *Verdien av aktive seniorer – Frivillighetsbidraget fra pensjonister i Norge*. <https://seniorporten.no/wp-content/uploads/2017/02/Verdien-av-aktive-seniorer.pdf>
- Ommundsen, R. (2004). Bevisste og ubevisste fordommer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 41(5), 392–394.
- Principi, A., Lamura, G. & Jensen, P. (2014). Conclusions: Enhancing volunteering by older people in Europe. *Active ageing: Voluntary work by older people in Europe* (s. 315–342). Bristol: University Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447307204.003.0014>
- Principi, A., Lindley, R., Perek-Bialas, J. & Turek, K. (2012). Volunteering in older age: An organizational perspective. *International Journal of Manpower*, 33(6), 685–703. <https://doi.org/10.1108/01437721211261822>
- Principi, A. & Perek-Bialas, J. (2014). Voluntary organisations' characteristics and practices towards older volunteers. I A. Principi, P. Jensen & G. Lamura (red.), *Active ageing: Voluntary work by older people in Europe*, s. 245–274. Bristol: University Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447307204.003.0011>
- Schippers, J. & Principi, A. (2014). Organisations' age management of older volunteers: Pointing to the future. *Active ageing: Voluntary work by older people in Europe*, 297–312. Bristol: University Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447307204.003.0013>
- Sheeran, P. & Webb, T. (2016). The intention-behavior gap. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(9), 503–518. <https://doi.org/10.1111/spc3.12265>
- Slagsvold, B. & Hansen, T. (2017). Morgendagens eldre – betydningen av økt utdanning for mental helse. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 54, 36–45.
- Slagsvold, B. & Sörensen, A. (2008). Age, education, and the gender gap in the sense of control. *International Journal of Aging & Human Development*, 67(1), 25–42. <https://doi.org/10.2190/AG.67.1.b>

- Solem, P.E. (2012). Endring i husarbeid, fritidsaktiviteter og frivillig arbeid etter yrkesavgang. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 15(3), 207–221.
- SSB (2018, 11. november). www.ssb.no/statistikbanken
- Strand, N. (2005). *Aldring, kohort og verdier. Masteroppgave i sosiologi*. Universitetet i Oslo.
- Verhoeven, I. & Tonkens, E. (2013). Talking active citizenship: Framing welfare state reform in England and the Netherlands. *Social Policy & Society*, 12(3), 415–426. <https://doi.org/10.1017/s1474746413000158>
- Wollebæk, D. & Sivesind, K. (2010). *Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997–2009*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wollebæk, D, Sætrang, S. & Fladmoe, A. (2015). *Betingelser for frivillig innsats. Motivasjon og kontekst*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.